

Тарас Мудрий

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІСКАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки значну роль відіграють непрямі методи державного втручання в економіку і, на нашу думку, саме непрямі податки є одним із ключових інструментів державного регулювання ринку. Ефективність системи непрямого оподаткування визначає не тільки її здатність виконувати фіскальні функції, а й стимулювати економічний розвиток. Для України вдосконалення системи непрямих податків є надзвичайно важливим, оскільки вони не лише забезпечують значну частину бюджетних надходжень, а й виступають важливим засобом економічного регулювання. Однак покращення цієї системи ускладнюється через дію різноманітних об'єктивних та суб'єктивних факторів, зокрема загострення фіскального протиріччя між потребою забезпечення достатніх податкових надходжень і реальними можливостями їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика оподаткування загалом і непрямого оподаткування зокрема досить широко досліджується в наукових колах України. Це можна побачити у наукових розробках А. Крисоватого, О. Десятнюк, О. Данілова, Ю. Іванова, Т. Кошук, В. Мельника, А. Нікітішина та інших дослідників. Оскільки тема непрямого оподаткування є актуальною та часто обговорюваною в Україні, особливо в контексті податкової реформи, фіскальної політики та інтеграції з Європейським Союзом, це й зумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в оцінці важливості непрямих податків в процесі наповнення дохідної частини бюджету держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Непрямі податки – це податки, що додаються до вартості товарів і послуг у вигляді надбавки до ціни або тарифу, сплачувані покупцями під час покупки товарів чи отримання послуг, а до бюджету вносяться продавцями.

Акцизи, залежно від охоплення товарів бувають специфічні та універсальні. Податок на додану вартість є найпоширенішою формою універсального акцизу та охоплює всі етапи товарного обігу. Специфічними акцизами оподатковуються не всіх товари, а лише окремі групи, часто з високою рентабельністю і за диференційованими ставками. Прикладом специфічного акцизу є акцизний податок на певні види товарів, зазвичай не першої необхідності.

Іншим видом непрямих податків є мито та є податком на переміщення товарів під час їх експорту, імпорту чи транзиту. Якщо порівнювати мито в плані дохідності з іншими непрямими податками то мито не відіграє значної ролі в наповненні Державного бюджету України, що пов'язано з розвитком

світової торгівлі та мінімізацією різних бар'єрів, зокрема митних, а встановлюється мито, як правило, з метою захисту внутрішнього ринку, національної промисловості і сільського господарства [1].

Таким чином, податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

Проаналізуємо динаміку надходжень до Державного бюджету України за 2018–2023 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

**Надходження до Державного бюджету України
за 2018-2023 рр., млн грн [4]**

Стаття доходу	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження	753815,6	799776	851115,6	1107090,9	949764,4	1203544,1
- Податок на доходи фізичних осіб	91741,8	109954	117281,3	137555,2	148427,3	206944,8
- Податок на прибуток підприємств	96882,3	107086,3	108695	147751,7	117049,9	143837,1
- Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	45265,7	46746,9	52475,7	80749,4	85365	60327,7
- Акцизний податок з вироблених в Україні та з ввезених в Україну підакцизних товарів	118852,4	123357,9	138296,2	162451,2	102352,9	167346,6
- ПДВ з вітчизняних товарів (з бюджетним відшкодуванням) та з імпортованих товарів	374508,2	378690,2	400600,1	536489,2	467001	580797,3
- Ввізне та вивізне мито	27076,6	30086	30460,5	38177,2	26246	40559,4
- Інші податки та збори	-505,1	3855	3306,2	3916,5	3322,4	3731,1
Неподаткові надходження	164676,5	186684,2	212946,9	175358	346327,7	991601,7
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1464,8	1139,9	1029,7	1289,9	481090,7	433404,5
Цільові фонди	187,5	1770,8	187,1	209,4	136,2	432,1
Офіційні трансферти	7306,3	8725	10658	12576,1	9465,6	42915,3
Всього	928108,3	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998

Динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України впродовж 2018-2023 років показує, що загальна сума цих надходжень зросла на 449728,5 млн грн, або на 159,6% у порівнянні з початковим рівнем. Однак повномасштабна війна в Україні стала серйозним суспільним потрясінням і, як наслідок, негативно позначилася на обсягах податкових надходжень.

У 2022 році, в порівнянні з 2021 роком, загальні податкові надходження зменшилися на 157326,5 млн грн, що становить 14,2%. Зокрема, надходження від ПДВ знизилися на 69488,2 млн грн (майже 13%); акцизного податку – на 60098,3 млн грн (майже 37%); податку на прибуток підприємств – на 30701,8 млн грн (20,8%); мита – на 11931,2 млн грн (31,3%). Значне недоотримання податкових надходжень до Державного бюджету України у 2022 році змусило державу звернутися до фінансових запозичень від закордонних партнерів та міжнародних організацій. У результаті обсяги зовнішніх запозичень зросли майже в 373 рази порівняно з 2021 роком і досягли 481090,7 млн грн!

Серед основних причин скорочення надходжень до бюджету, окрім окупації значної частини території України, слід відзначити як запровадження значної кількості пільг зі сплати митних платежів так і зменшення фізичних обсягів імпорту. Відчутно знижують дохідну частину бюджету України

податкові пільги. Негативно впливали на доходи державного бюджету надання численних пільг на початку війни, лібералізація податкового адміністрування, мораторій на перевірки, скасування відповідальності за несвоєчасну подачу звітності та сплату податків тощо.

Проаналізуємо темпи приросту податкових надходжень до Державного бюджету України за 2018–2023 рр. на рисунку 1.

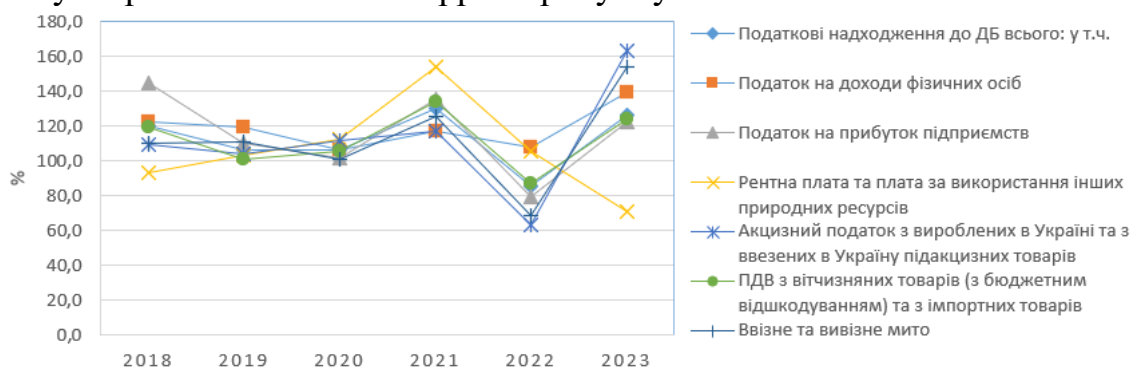

Рис. 1. Темпи приросту податкових надходжень до Державного бюджету України за 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано за [4]

Проаналізувавши рисунок 1, ми дійшли висновку, що більшість податків мала спільний тренд протягом усього періоду дослідження. У 2022 р. темпи приросту по всіх статтях податкових надходжень мали спадний характер, у зв'язку з раніше згаданими причинами.

Розглянемо структуру податкових надходжень, для чого підготуємо аналітичну таблицю 2.

Таблиця 2

Структура податкових надходжень до Державного бюджету України за 2018-2023 рр. (%)

Стаття доходу	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження до ДБ усього: у т. ч.:	100	100	100	100	100	100
Податок на доходи фізичних осіб	12,2	13,7	13,8	12,4	15,6	17,2
Податок на прибуток підприємств	12,9	13,4	12,8	13,3	12,3	11,9
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	6,0	5,8	6,2	7,3	9,0	5,0
Акцизний податок з вироблених в Україні та з ввезених в Україну підакцизних товарів	15,8	15,4	16,3	14,7	10,8	13,9
ПДВ з вітчизняних товарів (з бюджетним відшкодуванням) та з імпортованих товарів	49,7	47,4	47,1	48,5	49,2	48,2
Ввізне та вивізне мито	3,6	3,8	3,6	3,4	2,8	3,4
Інші податки та збори	-0,1	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3

Джерело: побудовано за [5]

Аналіз даних таблиці 2 дозволяє зробити висновок, що ПДВ є не лише вагомим непрямим податком, який наповнює бюджет України, але й загалом виступає основним бюджетоутворюючим податком. Незважаючи на незначні

коливання, його частка залишається стабільною та суттєвою і складає майже половину всіх податкових надходжень до державного бюджету.

Варто відзначити позитивну тенденцію зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб: його частка збільшилася на 5% – з 12,2% у 2018 році до 17,2% у 2023 році, посівши друге місце в структурі податкових надходжень двох останніх досліджуваних років.

За період 2018-2021 років друге місце у структурі надходжень посідав акцизний податок, частка якого варіювалася від 14,7% до 16,3%. Окрім наповнення бюджету, система оподаткування специфічними акцизами в Україні сприяє частковому узгодженню різних інтересів, подібно до того, як це ефективно реалізовано у провідних країнах світу. Вона покликана підтримувати баланс між виробниками та споживачами, стимулювати розвиток важливих галузей і регіонів, забезпечувати зайнятість населення та враховувати інші соціально-економічні пріоритети. Особлива увага приділяється питанням громадського здоров'я, збереження суспільного порядку та мінімізації соціальних наслідків зловживання алкоголем. Система акцизів передбачає диференційований підхід до оподаткування, встановлюючи ставки, які враховують вплив товарів на здоров'я та споживчі звички. Акцизний податок також є інструментом для зниження споживання алкоголю, тютюну та інших продуктів, що можуть негативно впливати на суспільство, водночас зберігаючи робочі місця і підтримуючи галузі, які можуть зазнати втрат через зниження попиту на їхню продукцію [3].

Частка мита протягом усього аналізованого періоду залишалася незначною порівняно з іншими непрямими податками, тому й вплив на наповнення бюджету був несуттєвий.

Висновки. Війна була, є і залишається очевидним форс-мажорним фактором, що впливає на фінансову систему України, зокрема на її бюджет. У цих умовах особливо гостро постає питання забезпечення податкових надходжень, які є фінансовою основою для підтримки обороноздатності країни. Вагому роль тут відіграють непрямі податки, серед яких ПДВ є основним бюджетоутворюючим податком.

Перевага непрямих податків полягає в їх стабільності, зумовленій постійним попитом на товари та послуги, а також незалежності від прибутків підприємств, що захищає їх від ризиків несплати в умовах нерентабельного виробництва. Непряме оподаткування в Україні відіграє ключову роль, забезпечуючи основну частину доходів Державного бюджету, і в питаннях фіскальної ефективності часто перевершує прямі податки. Практика показує, що база прямих податків є більш чутливою до економічних змін, ніж база непрямих податків.

Надалі залишається актуальним питання оптимального співвідношення між прямими та непрямими податками у структурі бюджетних доходів. Досягнення цього балансу потребує врахування вторинної ролі розподілу податків за формою справляння, що передбачає компромісний підхід до їх класифікації.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. О., Рогова Н. В. Непрямі податки та субсидії з державного бюджету як фактори дії на ціни. *Вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 2 (33). С. 21–26. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>
2. Горин В. Зарубіжний досвід регулювання доходів державного бюджету в умовах економічної нестабільності. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 186-199.
3. Дмитренко А. В., Лебедик Г. В. Особливості справляння акцизного податку в Україні та практика оподаткування. *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. № 12. С. 61–66. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/>
4. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 331 с.
5. Показники виконання державного бюджету за доходами. Інформаційний портал Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
6. Толуб'як В. С., Горин В. П. Податкове регулювання процесів споживання в контексті впливу на суспільний добробут. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. №1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/28.pdf